

Original Article

A comparative study of Iran legal order in facing the guiding principles of business and human rights (john ruggie Principles) approved in 2011

Eisa Rajabi¹, Shahriar Kazemi Azar², Mohammad Farzanegan³

¹ PhD in Oil and Gas Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

² PhD student of International Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

³ Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran



20.1001.1.24237566.1403.8.3.2.7



10.22080/lps.2023.26198.1567

Received:

October 22, 2023

Accepted:

January 11, 2024

Available online:

July 27, 2024

Keywords:

Business and Human Rights, Corporate Social Responsibility, Guiding Principles on Business and Human Rights, National Action Plan, Human Rights Council

Abstract

Nowadays, in line with the increasing economic power of commercial companies, including multinational and transnational companies, and their commercial acts¹ impacts on human rights, states can no longer be considered the only human rights violators. Therefore, the United Nations Human Rights Council approved a document in 2011 in order to clarify the relationship between "human rights" and "commercial activities" and make commercial companies more accountable. It is called "Guiding Principles on Business and Human Rights". The aforementioned principles, in the form of three main parts, while creating an obligation for states to protect human rights and basic freedoms, also make companies responsible for observing the principles of human rights. Also, in cases of human rights violations, it has made it possible for the victim to file a lawsuit and claim damages. Based on this, due to the "soft law" nature of the guiding principles, the Human Rights Council has requested that states try to develop a binding document for commercial companies to comply with human rights obligations in the form of hard law. The Council has also asked the states to strengthen domestic legal systems by presenting a "National Action Plan" and enacting new regulations. A review of state practice since the adoption of the Guiding Principles, particularly the creation of a working group in order to draft a binding document in 2014, shows growing acceptance. Despite this fact, Iran's legal order, adhering to the main documents in the field of human rights, does not have specific and clear rules in the fields of business and human rights. Although it is possible to infer a harmonized approach based on the guiding principles from the perspective of existence laws, it is necessary to provide the grounds for presenting the national action plan and establishing new regulations by clarifying the guiding principles.

*Corresponding Author: Eisa Rajabi

Address: Faculty of Law and Political Science,
University of Tehran, Tehran, Iran

Email: Eisa.rajabi67@gmail.com



Extended Abstract

1. Introduction

After the failure and non-acceptance of the "Draft norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights", the Human Rights Council commissioned the representative of the United Nations Secretary General (John Reggie) to deal with the issue of human rights and multinational companies and other business enterprises to identify and clarify the existing standards and procedures in this field.

John Reggie started his mission in 2005 and after several stages of reporting and recommendations, he finally prepared a framework based on the three principles of "Protect, Respect and remedy," which was established by the Human Rights Council on June 16, 2011. The standards introduced in [Guiding Principles on Business and Human Rights](#) (UNGPs), which are considered the main basis for all subsequent actions of the Human Rights Council, are grounded in recognition of:

(a) States' existing obligations to respect, protect and fulfill human rights and fundamental freedoms; It means that States must protect against human rights abuse within their territory and/or jurisdiction by third parties, including business enterprises. This requires taking appropriate steps to prevent, investigate, punish and redress such abuse through effective policies, legislation, regulations and adjudication.

(b) The role of business enterprises as specialized organs of society performing specialized functions is required to comply with all applicable laws and to respect human rights; This means that they should avoid infringing on the human

rights of others and should address adverse human rights impacts with which they are involved.

(c) The need for rights and obligations to be matched to appropriate and effective remedies when breached. This section means that as part of their duty to protect against business-related human rights abuse, States must take appropriate steps to ensure, through judicial, administrative, legislative or other appropriate means, that when such abuses occur within their territory and/or jurisdiction, those affected have access to an effective remedy.

2. Methods

The present research follows a descriptive analytical method and the data was collected through library studies.

3. Results

Although the Guiding Principles provide the first valid international standard in the field of trade and human rights, they are designed in the form of a "soft law" that does not create binding legal obligations. With this definition, the subsequent procedure of the Human Rights Council in preparing binding drafts, as well as the actions of some countries in establishing laws in the domestic arena, indicate the movement towards "hard law".

Indeed, since the adoption of the UNGPs in 2011, a wide spectrum of domestic-level measures on human rights due diligence have bloomed in numerous jurisdictions throughout the world. Reporting regulations, such as the Dutch Child Labor Due Diligence Law, go beyond mere mandatory reporting by requiring companies to actually undertake human rights due diligence while remaining issue-specific. Some go still further, such as the French law on the duty of vigilance,

by aiming to provide an overarching mandatory due diligence framework with penalties and a civil liability regime attached to it. Despite this, the review of international instruments like the OECD and ILO shows that the necessity of placing the soft principles of trade and human rights in the framework of hard rules is well understood.

4. Conclusion

The issue of corporate responsibility is directly and closely related to human rights standards, including environment, health, workers' rights, the right to assembly, etc., and the power and influence of commercial companies, especially multinational and transnational companies, is increasing day by day. Therefore, the responsibility of companies cannot be limited to moral, benevolent or humanitarian obligations, rather, companies have legal responsibilities due to their activities.

Therefore, the guiding principles of trade and human rights approved in 2011, which are the result of many years of study and review by the specialized working group of the United Nations Human Rights Council, in view of their importance, in the form of three main sections, while creating an obligation for governments to protect human rights and the provision of basic freedom, have made the companies responsible for observing the principles of human rights, and in case of violation of the human rights standards, it has made it possible for the victims to file a lawsuit and claim damages.

Despite being a member of the main human rights documents, Iran's legal

system is alien to the concept of business and human rights that is presented in the guiding principles, and unfortunately, even in scientific and academic environments, it has not been properly understood. Of course, by researching on the existing laws and regulations, there are scattered cases that are in line with the goals of the guiding principles of business and human rights.

Therefore, it seems that by taking advantage of the existing capabilities and identifying improper laws and procedures, we should think of a solution from now on to avoid the subsequent human rights responsibilities and accusations that may be faced in the future. While obtaining more survey of the regulations of the guiding principles and binding drafts which are currently being negotiated, it provided the means to update the internal laws as much as possible and to prepare the national action plan.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

The authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors appreciate all the scientific consultants in this paper.

علمی پژوهشی

بررسی تطبیقی رویکرد سیستم حقوقی ایران در مواجهه با اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر (اصول جان راگی) مصوب ۲۰۱۱

عیسی رجبی^{۱*}، شهریار کاظمی آذر^۲، محمد فرزنانگان^۳

^۱ دکتری حقوق نفت و گاز، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
^۲ دانشجوی دکتری حقوق بین الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
^۳ استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران



20.1001.1.24237566.1403.8.3.2.7



10.22080/lps.2023.26198.1567

چکیده

در جهان امروز، با قدرت گرفتن شرکت های تجاری به ویژه شرکت های چندملیتی و فراملی و تداخلی که فعالیت های آنها با مسائل حقوق بشری دارد، دیگر نمی توان دولت ها را تنها ناقضان حقوق بشر دانست. از همین رو شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، به منظور تبیین رابطه میان «حقوق بشر» با «فعالیت های تجاری» و با هدف هر چه بیشتر پاسخگو نمودن شرکت های تجاری، سندی را در سال ۲۰۱۱ تصویب نمود که از آن به «اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر» یاد می شود. اصول مذکور در قالب سه بخش اصلی، ضمن ایجاد تعهد برای دولت ها در حمایت از حقوق بشر و تامین آزادی اساسی، شرکت ها را نیز در قبال رعایت اصول حقوق بشر، متعهد و مسئول نموده و در صورت نقض هر یک از موازین حقوق بشر، امکان طرح دعوی و مطالبه خسارت را برای زیان دیده فراهم ساخته است. با این وصف به جهت ماهیت «حقوق نرم» بودن اصول راهنما، شورای حقوق بشر از دولت ها درخواست نموده تا در کنار تلاش برای تدوین یک سند الزام آور برای تبعیت شرکت های تجاری از تعهدات حقوق بشری در قالب «حقوق سخت»، نظام های حقوقی داخلی را نیز با ارائه «برنامه اقدام ملی» و اصلاح و وضع قوانین جدید، تقویت نمایند. بررسی رویه دولت ها از زمان تصویب اصول راهنما، به ویژه ایجاد کارگروهی برای تهیه پیش نویس یک سند الزام آور در سال ۲۰۱۴، نشان دهنده استقبال رو به تازید از آن می باشد. با این وجود سیستم حقوقی ایران، به رغم پیوستن به اسناد اصلی حاکم در زمینه حقوق بشر، قواعد مشخص و واضحی در زمینه تجارت و حقوق بشر نداشته و اگر چه از مجموع قوانین مختلف و پراکنده، امکان استنباط رویکردی هماهنگ با اصول راهنما وجود دارد، ولیکن این میزان کفایت نکرده و ضرورت دارد تا با تبیین و تعرفه هر چه بهتر اصول راهنما، زمینه های ارائه برنامه اقدام ملی و اصلاح و وضع قوانین جدید را فراهم نمود.

تاریخ دریافت:

۳۰ مهر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۲۱ دی ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۰۶ مرداد ۱۴۰۳

کلیدواژه ها:

تجارت و حقوق بشر، مسئولیت اجتماعی شرکت ها، اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر، برنامه اقدام ملی، شورای حقوق بشر

* نویسنده مسئول: عیسی رجبی

آدرس: دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
ایمیل: eisa.rajabi67@gmail.com

۱ مقدمه

خود یا در مناطقی که در زمره صلاحیت قضایی آنها قرار دارد، مانع از نقض حقوق بشر از سوی شرکتها شده و راهکارهای جبران خسارت نیز فراهم نمایند.

ب. شرکت‌های خصوصی یا صاحبان کسب‌وکارها در قبال رعایت موازین حقوق بشر، تعهد و مسئولیت دارند؛ بر این مبنا صاحبان کسب‌وکارها، قطع‌نظر از اینکه در کدام کشور مشغول فعالیت اقتصادی هستند، باید به موازین و ارزش‌های جهان‌شمول حقوق بشری احترام بگذارند و به آنها پای بند باشند. به عبارتی، صرف رعایت مقررات حقوقی کشوری که در آن سرمایه‌گذاری یا فعالیت می‌کنند، کافی نبوده و لازم است تا ارزش جهان‌شمول حقوق بشری را نیز رعایت نمایند.

ج. در صورت نقض هر یک از موازین حقوق بشر، قربانیان باید بتوانند به‌طور معناداری به سازوکارهای دادخواهی و جبران خسارت دسترسی داشته باشند؛ رکن سوم اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر، به سازوکارها یا مکانیسم‌های دادخواهی و جبران خسارت پرداخته و به این سؤال پاسخ می‌دهد که اگر در خلال فعالیت‌های تجاری شرکت‌های خصوصی، سوءاستفاده یا نقض موازین حقوق بشری گزارش شد، قربانیان به چه نحوی امکان دادخواهی و جبران خسارت خواهند داشت. (UN document, 2012, 3-6)

اصول مذکور نقطه عطفی در توجه به رابطه تجارت و حقوق بشر و جلب‌توجه دولت‌ها و شرکت‌های خصوصی به رعایت و احترام به حقوق بشر بوده و بررسی رویه دولت‌ها از زمان تدوین این اصول راهنما، نشان‌دهنده استقبال رو به تزاید از آن

پس از شکست و عدم پذیرش «پیش‌نویس مجموعه قواعد سازمان ملل در خصوص مسئولیت‌های حقوق بشری شرکت‌های چندملیتی و سایر شرکت‌های تجاری»^۱ در کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد^۲، شورای حقوق بشر، جان راگی، نماینده وقت دبیر کل ملل متحد که یکی از نویسندگان پیمان جهانی ملل متحد و از منتقدان سرشناس پیش‌نویس بود، مامور نمود تا به مسئله حقوق بشر و شرکت‌های چندملیتی و سایر واحدهای تجاری پرداخته و استانداردها و رویه‌های موجود در این زمینه را شناسایی و شفاف‌سازی نماید. (UN Commission on Human Rights Human Rights Resolution 2005/69, 2005, 2-3)

جان راگی، مأموریت خود را از سال ۲۰۰۵ شروع و پس از چند مرحله گزارش دهی و جمع‌آوری استانداردها و توصیه‌های رفتاری، در نهایت چارچوبی را بر مبنای اصول سه‌گانه «حمایت، احترام و جبران»^۳ تهیه نمود که در ۱۶ ژوئن ۲۰۱۱ و در قالب سند «اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر»^۴ به تصویب شورای حقوق بشر رسید. موازین معرفی‌شده در این سند که به‌عنوان مبنای اصلی همه اقدامات بعدی نیز به شمار می‌آید، بر سه محور پایه‌ای ذیل تدوین‌شده است:

الف. دولت‌ها متعهد به حمایت از حقوق بشر و تأمین آزادی‌های اساسی هستند؛ این رکن ناظر به وظیفه دولت‌ها در تأمین واقعی حقوق بشر بوده و طبق آن دولت‌ها موظف هستند در قلمرو سرزمینی

UN GA Resolution 60/251 'Human Rights Council' 3 April 2006 at https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/A.RES.60.251_En.pdf. > accessed 1 Oct.2023.

³ "Protect, Respect and Remedy"

⁴ Guiding Principles on Business and Human Rights, resolution 17/4, 16 June 2011.

اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر که از آن به اصول «جان راگی» نیز تعبیر می‌شود، در قالب سه بخش کلی و متشکل از ۳۱ اصل می‌باشد.

¹ Draft norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises with regard to human rights, submitted by the Working Group on the Working Methods and Activities of Transnational Corporations E/CN.30 May 2003.

^۲ لازم به ذکر است که در ژوئن ۲۰۰۶ شورای حقوق بشر سازمان ملل، جایگزین کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل شد. برای مطالعه بیشتر رک:



۲ حقوق نرم و حقوق سخت

۲/۱ مفهوم و تمایز میان حقوق نرم و

حقوق سخت

در ارزیابی ماهیت اقدامات مرتبط با تجارت و حقوق بشر، لازم است توضیحی مختصر در ارتباط میان حقوق نرم و حقوق سخت ارائه شود. در حالی که عموماً پذیرفته شده است که حقوق سخت متشکل از تعهدات الزام آوری است که حقوق و وظایف لازم اجرایی ایجاد می کند (Baxter, 1980, 549)، حقوق نرم یک تعریف پذیرفته شده جهانی ندارد (Gold, 1996, 301). ابهام موجود در مفهوم حقوق نرم موجب شده است تعاریف متعددی از آن ارائه شود، تا جایی که برخی از مولفان بیان کرده اند ارائه تعریفی جامع و در عین حال مورد اتفاق از حقوق نرم غیر ممکن است. (شیروی، ۱۳۹۴: ۲۵۲) حقوق نرم ممکن است به «اصول، هنجارها، استانداردها یا سایر اشکال رفتار مورد انتظار» اشاره داشته باشد که حقوق و وظایف لازم اجرایی در پی ندارد (Shelton, 2006, 319). از سوی دیگر، حقوق نرم می توان به صورت منفی نیز تعریف کرد: حقوق نرم فاقد یک یا چند ویژگی که معمولاً به «حقوق نسبت» داده می شود، است؛ از جمله محتوای هنجاری، وضعیت قانونی رسمی و قابلیت اجرا (Lagoutte, 2016, 3). با این توضیحات می توان چند ویژگی اساسی برای حقوق نرم برشمرد: وجود قواعد رفتاری، نبود وصف الزام آوری ذاتی، انتخاب آگاهانه قالب حقوق نرم، وجود قدرت نرم و تاثیرگذاری عملی و داشتن قالب زبانی خاص و معین. (شیروی، ۱۳۹۴: ۲۵۶)

فقدان تعریف دقیقی از حقوق نرم به این اختلاف نظرها و تردیدها دامن زده و این سوال را

می باشد. به نحوی که دو سال پس از تصویب اصول راهنما، نماینده اکوادور بیانیه ای را در بیست و چهارمین جلسه شورای حقوق بشر قرائت نمود که فتح باب دیگری بر مباحث پیرامون «اسناد الزام آور حقوق بشر» برای شرکت های چندملیتی بود. (Ramasastry, 2015, 248)

در همین راستا، شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد به موجب قطعنامه ۲۶/۹ مورخ ۲۶ ژوئن ۲۰۱۴ کارگروهی بین الدولی برای تهیه «پیش نویس یک سند الزام آور» تشکیل و متعاقب آن، از سال ۲۰۱۸ تا به امروز (۲۰۲۳) چهار پیش نویس دنباله دار که در راستای تکمیل و تصحیح یکدیگر می باشند را از تصویب گذرانده است. اولین پیش نویس که به «پیش نویس صفر»^۱ نیز معروف است به موجب قطعنامه ۴۳/۵۵ در تاریخ ۱۶ ژانویه ۲۰۱۸ منتشر و آخرین پیش نویس^۲ در تاریخ ۱۸ آگوست ۲۰۲۱ منتشر و هم اکنون در حال مذاکره است.^۳

اصول راهنما به رغم اینکه اولین استاندارد جهانی معتبر در زمینه تجارت و حقوق بشر را ارائه می دهد، ولیکن در قالب سند «حقوق نرم»^۴ طراحی گردیده که تعهد قانونی الزام آوری را ایجاد نمی کند. با این وصف رویه متعاقب شورای حقوق بشر در تهیه پیش نویس های الزام آور و همچنین اقدامات برخی از کشورها در الگو برداری از اصول راهنما و وضع قانون در عرصه داخلی، بیانگر حرکت به سمت «حقوق سخت»^۵ می باشد. از همین رو در ادامه، پس از تبیین و تمییز مفهوم حقوق نرم از حقوق سخت، به بررسی اقدامات برخی از سیستم های حقوقی ملی و همچنین اسناد بین المللی در زمینه تجارت و حقوق بشر پرداخته و در انتها وضعیت حقوقی ایران را بررسی و موجبات استنتاج پایانی را فراهم خواهیم ساخت.

<https://www.business-humanrights.org/en/big-issues/binding-treaty>

^۴ Soft Law

^۵ Hard Law

^۱ ZERO DRAFT16.7.2018

^۲ THIRD REVISED DRAFT 17.08.2021

^۳ کارگروه تجارت و حقوق بشر، نسخه جدید و به روز شده مذاکرات را در جولای ۲۰۲۳ منتشر نموده است. برای مطالعه بیشتر رک:

یا نرم بودن آن نقش داشته باشد. به عنوان مثال، قطعنامه های شورای امنیت سازمان ملل در ارتباط با حفظ صلح به وضوح نشان دهنده اقتدار سخت آن نهاد است، در حالی که رسیدگی مجمع عمومی سازمان ملل به موضوعاتی که به طور واضح بر اساس منشور این سازمان به آن اختصاص داده نشده است، بیشتر نشان دهنده اختیار نرم این نهاد است. (Reisman, 1988, 374)

۲،۲ حرکت به سمت ضابطه مندی تجارت و حقوق بشر در چارچوب حقوق سخت

حقوق نرم مزایای مختلفی دارد. به عنوان مثال، حقوق نرم نسبت به حقوق سخت انعطاف پذیرتر است، زیرا به دولت‌ها فضای عملی بیشتری می‌دهد و می‌تواند تغییر شرایط را بر اساس نیاز و مسائل پیش آمده آسان‌تر کند. (Chinkin, 1989, 852) شکل گیری تعهدات سخت همواره زمان بر، دشوار و کند بوده است. دولت‌ها به دلیل آنکه پذیرش اسناد سخت را نوعی محدودسازی حاکمیت و اعطای امتیازات عمده به اجماع بین المللی و دیگر بازیگران عرصه بین المللی می‌دانند، به طور معمول تمایلی به سخت سازی تعهدات خود ندارند. افزون بر این، چارچوبی که در آن حقوق معاهداتی سخت شکل می‌گیرد بسیار دیوان سالارانه و تابع تشریقات دیپلماتیک زمان بر و فراوان است. همچنین، با تغییر شرایط زمان انعقاد معاهده و اصلاح آن بسیار دشوار، کند و توأم با تشریفات فراوان خواهد بود. (عبدالهی و عباسی، ۱۳۹۶: ۱۰۸) در مورد حوزه هایی مثل تجارت و حقوق بشر که به سرعت در حال توسعه یا تغییر هستند، ابزارهای حقوق نرم به ویژه مفید هستند زیرا می‌توانند به سرعت و به راحتی تغییر کنند. کاربرد این حقوق همچنین از جمله در حوزه هایی که اجماع شکل نگرفته یا در آن دولت‌ها تمایلی به انجام تعهدات الزام آور ندارند، بیشتر نمایان است. (Abbott and Snidal, 2005, 423)

ایجاد نموده است که آیا حقوق نرم و حقوق سخت دو مفهوم کاملاً جدا از هم هستند (d'Aspremont, 2009, 19) یا اینکه صرفاً دو سر یک زنجیره را شکل می‌دهند که از الزام حقوقی در یک طرف تا «آزادی کامل عمل» در طرف دیگر متغیر است؟ (Shelton, 2006, 320). از نظر پوزیتیویست‌ها دو حالت در تدوین و شکل گیری یک «سند» وجود دارد؛ یا تبدیل به قانون شده است یا خیر. بر اساس این استدلال، ایده حقوق نرم محلی از بحث ندارد. (Raustiala, 2005, 596) با این حال، از نظر اکثریت دیگر محققان، حقوق نرم یک پیوستار در نظر گرفته می‌شود که منعکس کننده اختلاف نظر در هنجار بودن یک موضوع و ظرفیت تأثیرگذاری آن بر رفتار است. اگرچه محتوای حقوقی این اسناد می‌تواند متفاوت باشد، اما این مفسران همچنان آن را به عنوان «حقوق» قلمداد می‌کنند، زیرا هنجارهای موجود در حقوق نرم با هدف شکل دهی به عملکرد و نوع رفتار مخاطبان خود تدوین می‌شوند. (d'Aspremont, 2009, 21)

حقوق نرم را می‌توان در گستره ای از اسناد از جمله معاهدات، منشور رفتاری، قطعنامه های اختیاری، اعلامیه های مشترک، کنفرانس های وزیران، موافقت نامه های ضمنی یا شفاهی، بیانیه های نهایی و بیانیه های تهیه شده توسط سازمان های غیردولتی با هدف تقویت اصول بین الملل یافت. (Chinkin, 1989, 850) با این حال، شکل یک سند، تعیین کننده وضعیت حقوقی آن نیست. (d'Amato and Engel, 1996, 56) برای نرم یا سخت بودن یک سند باید محتوای آن سند مورد بررسی قرار بگیرد. تشخیص نرمی یا سختی یک سند همچنین ممکن است با بررسی پیامدهای حقوقی ناشی از تعهد به آن سند یا نقض آن میسر شود. تنها در مواردی که آثار حقوقی - تعهد یا عدم تعهد - را بتوان دقیقاً مشخص کرد، می‌توان از سخت بودن یک سند صحبت کرد. (Reisman, 1988, 373) در نهایت، صلاحیت تهیه کننده یا تهیه کنندگان یک سند ممکن است در تعیین وضعیت حقوقی سخت



در رابطه میان دولت و شهروند صورت بگیرد، بیشتر آشکار می شود. (Brummer, 2010, 632)

با وجود این مزایا، موارد بسیاری نیز وجود دارد که تدوین قانون سخت ترجیح داده می شود. تدوین قانون سخت دولت‌ها را قادر می سازد تا اعتبار تعهدات خود را نشان دهند، این امر به ویژه در مواقعی که هماهنگی یا همکاری بین دولت‌ها ضروری است، اهمیت بیشتری پیدا می کند. (Brummer, 2010, 624) چارچوب حقوق سخت همچنین می تواند با ایجاد مکانیسم هایی برای تفسیر تعهدات طرفین، مشکلات مربوط به قرارداد ناقص را برطرف کند. حقوق سخت علاوه بر این، می تواند اجرای تعهدات یک دولت را تسهیل کند، به ویژه اگر تفسیر قانون مورد نظر به ثالث واگذار شود (Abbott and Snidal, 2005, 427) چنین تفویض اختیاری می تواند مفید باشد زیرا از تفسیر به رای اسناد جلوگیری کرده و به نوبه خود از رفتار منفعت طلبانه طرفین جلوگیری می کند. (Abbott and Snidal, 2005, 427)

در نهایت، حقوق سخت می تواند مشروعیت یک تعهد را افزایش داده و آن را قادر می سازد تا به عنوان یک «اهرم فشار برای پیروی از تعهدات» عمل کند. (Franck, 1988, 711) چنین تبعیتی ذاتاً به دلیل گفتمانی که تدوین قانون سخت بر آن متکی است افزایش می یابد: اولویت قواعد و حقایق بر منافع و سوابق که طبیعتاً اقدام دولت‌ها را محدود می کند. (Abbott and Snidal, 2005, 429)

بر اساس این مزایا، مفسران توصیه می کنند زمانی که «مزایای همکاری زیاد بوده اما زمینه برای فرصت طلبی و منافع فردی دولتها فراهم است» از جمله زمانی که در حوزه هایی مثل تجارت و حقوق بشر نقض تعهدات می تواند منجر به آثار خارجی و جدی بر حقوق افراد شود، به حقوق سخت تکیه شود. (Abbott and Snidal, 2005, 433) حقوق سخت همچنین زمانی توصیه می شود که تشخیص عدم انطباق یا حل مشکلات مربوط قرارداد ناقص و ارجاع این مسائل به یک محکمه صالح برای حل و

حقوق نرم می تواند بیشتر برای غلبه بر بن بست ایجاد شده و رفع اختلاف میان دولت‌ها مورد استفاده قرار گیرد (Gold, 1983, 443). علاوه بر این، حقوق نرم تابع فرآیندهای تصویب قانون عادی نیست و با وجود فقدان وضعیت قانونی سخت، همچنان می تواند به شیوه‌ای مطلوب بر رفتار تأثیر بگذارد. (Weil, 1983, 413) در نهایت، حقوق نرم می تواند به عنوان مکمل حقوق سخت عمل کند. از این منظر، حقوق نرم به عنوان منبع مدرن و مکمل منابع کلاسیک بر تبعیت از بیانیه های هنجاری تأکید دارد که در قالب اسناد سیاسی غیرالزام آوری مانند اعلامیه ها و قطعنامه ها جای گرفته اند. (عبدالهی و عباسی، ۱۳۹۶: ۱۱۷) غالباً هم از حقوق نرم در راستای کمک به تدوین هنجارها در یک حوزه خاص یا تکمیل قوانین سخت موجود استفاده شده است. (Fastenracht, 1993, 305) بر این اساس، حقوق نرم می تواند ابهامات را برطرف کند، قوانین دقیق یا استانداردهای فنی لازم برای تفسیر را ارائه دهد یا خلاها را پر کند. (Newman and Bach, 2014, 430)

از آنجایی که حقوق سخت رفتار و حاکمیت دولت را محدود می کند، اتکا به آن ممکن است منجر به هزینه های قابل توجهی شود. (Schaffer and Pollack, 2010, 718) تدوین یک قانون سخت مستلزم دقت بیشتری در تشریح تعهدات است. این امر می تواند منجر به سختگیری بیش از حد یا جلوگیری از هرگونه اجماع بین دولت‌ها شود. (Abbott and Snidal, 2005, 433) در حوزه هایی همچون تجارت و حقوق بشر که به هماهنگی یا همکاری نیاز است، تصور می شود که حقوق سخت ناکارآمد است زیرا رویکرد نظارت از بالا و کنترل آن مانع انعطاف پذیری از سوی دولت‌ها می شود. (Brummer, 2010, 632) حقوق نرم در حوزه هایی که تدوین معاهدات ممکن است منافع دولت‌ها را تهدید کند، ترجیح داده می شود. این امر به ویژه در مورد حاکمیت دولتها و تقابل آن با حقوق بشر صادق است؛ این موضوع زمانی که اقتدار و مداخله خارجی

الزام شرکتهای تجاری به رعایت حقوق بشر بوده است. (Abbott and Snidal, 2005, 445)

۳،۱ سیستم های حقوقی ملی

یکی از درخواستهای اصلی شورای حقوق بشر از دولت‌ها، در کنار تلاش برای تدوین یک سند الزام‌آور برای تبعیت شرکت‌های خصوصی از تعهدات حقوق بشری، تقویت نظام‌های حقوقی در این حوزه بوده است. اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر، توصیه می‌کند که ترکیبی پویا از رویکردهای دولت‌ها برای تغییر نحوه رفتار شرکتهای تجاری در مقیاس جهانی مورد نیاز است. چنین رویکردی شامل اقدامات اجباری و داوطلبانه از جمله تدوین دستورالعمل خاص در حوزه تجارت و حقوق بشر و مشوق‌های مثبت تا تحریم‌ها و پیش‌بینی مسئولیت شرکتهای می‌شود. این ابتکارات در دو سطح ملی و بین‌المللی در حال شکل‌گیری است. (Ruggie, Rees and Davis, 2021, 189)

هم‌اکنون دولت‌ها بر روی پیش‌نویس مواد کار می‌کنند و به‌طور منظم جلساتی در شورای حقوق بشر در مورد بررسی نظرات و پیشنهادهای دولت‌ها برگزار می‌شود. برخی کشورها نیز به سمت تدوین قوانین خاص در این زمینه پیش رفته‌اند. هلند، استرالیا، نیوزیلند، فرانسه، آلمان، سوئیس، دانمارک، کانادا، نروژ، فنلاند و اتریش کشورهایی هستند که قوانین و برنامه‌هایی برای مقابله با نقض حقوق بشر توسط شرکت‌ها تصویب کرده‌اند. چارچوب کلی تمامی این قوانین با توجه به اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر سازمان ملل، الزام شرکت‌ها به رعایت حقوق بشر بر مبنای اصل مراقبت مقتضی بوده است. پنج سال اول اجرای اصول تجارت و حقوق بشر در سطح ملی با تشویق دولت‌ها به اقدامات داوطلبانه توسط شرکت‌ها و اتخاذ برنامه‌های اقدام ملی مشخص شد. برنامه اقدام ملی اسناد سیاستی بودند که به دنبال ایجاد انسجام بیشتر در کار وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مربوطه به منظور ایجاد

فصل اختلافات مشکل باشد. این موضوع غالباً در چارچوب کلی موضوعات مربوط به حقوق بشر صادق بوده است. (Abbott and Snidal, 2005, 433)

با این حال، وجود پیوستگی و ارتباط میان حقوق نرم و حقوق سخت با این واقعیت تأیید می‌شود که تقلیل یک یا چند عنصر قانونی - ماهیت الزام‌آور بودن تعهدات، دقت و جزئیات تعهدات، یا تفویض اختیار به یک عنصر خارجی - به یک راه حل ترکیبی بر مبنای تکیه بر حقوق سخت و نرم منجر می‌شود. همین امر دولت‌ها را به سمت تدوین قواعد و مقررات خاص در حوزه تجارت و حقوق بشر در حقوق داخلی بر مبنای اصول نرم تجارت و حقوق بشر سوق داده است.

۳ وضعیت نظام حقوقی کشورها و اسناد بین‌المللی

اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر، ابزار اصلی شرکت‌ها در راستای احترام به حقوق بشر است. فرآیند تعیین شده در این سند شامل ارزیابی تأثیرات واقعی و بالقوه حقوق بشر، ادغام و اقدام بر اساس یافته‌ها، بررسی اثربخشی این پاسخ‌ها و نحوه پرداختن به آثار فعالیت‌های تجاری بر حقوق بشر است. (Ruggie, Rees and Davis, 2021, 186) اما خیلی زود دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به این نتیجه رسیدند که راه حل پایبندی شرکت‌ها به تعهدات حقوق بشری، نه یک سند نرم مثل اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر بلکه گنجاندن این اصول در چارچوب یک سند سخت است. بر این اساس تحولات پس از سال ۲۰۱۴ نشان می‌دهد که دولت‌ها با درک این موضوع، تلاش کرده‌اند تا حدی اصول اساسی این سند را در نظام حقوقی داخلی خود وارد کنند. تدوین برنامه اقدام ملی^۱ از سوی کشورها نیز در همین چارچوب انجام شده است. بررسی اسناد بین‌المللی نیز موید درک جامعه بین‌المللی برای گذار از حقوق نرم به حقوق سخت برای

¹ National Action Plan (NAP)



کنند که نشان دهد شرکت مراقبت مقتضی را انجام داده است. همچنین، یک نهاد نظارتی (ماده ۳) تعیین می‌شود که بیانیه‌های شرکت را به صورت آنلاین و عمومی منتشر می‌کند.^۳

اگر شرکتی در ارائه بیانیه، انجام تحقیقات، یا تنظیم یک برنامه اقدام (ماده ۷،۲ الف) قصور ورزد، یا اگر تحقیقات یا برنامه اقدام ناکافی باشد نهاد نظارتی ممکن است ابتدا یک جریمه ۴۱۰۰ یورویی (عمدتاً نمادین) اعمال کند. در مراحل بعد، این شرکت ممکن است با مجازات کیفری مانند تا چهار سال حبس، محرومیت از خدمات اجتماعی یا جریمه نقدی تا سقف ۸۳۰۰۰ یورو مواجه شود.^۴ این اولین بار بود که در حقوق هلند به دلیل عدم رعایت مراقبت مقتضی در مورد حقوق بشر، ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی گردید.

شایان ذکر است که در ماده ۵،۴ ابراز شده است که دولت هلند ممکن است یک برنامه اقدام مشترک با هدف شناسایی و جلوگیری از کار کودکان در کالاها و خدمات با همکاری سازمان‌های غیردولتی، اتحادیه‌ها و انجمن‌های کارفرمایی تدوین کند. به نظر می‌رسد ابعاد مختلف این قانون همچون مشخص شدن جزییات وظایف و اختیارات نهاد نظارتی، محتوای برنامه عملی شرکت‌ها و جایگاه شرکت‌های کوچک، باید به مرور و از طریق آیین‌نامه‌های بعدی روشن‌تر شود. همچنین این قانون محدود به حوزه کار کودکان است و می‌تواند در آینده توسعه یابد. به‌طور کلی، چارچوب این

تعهدات حقوق بشری منسجم‌تر برای شرکتها بودند. بطور خاص هلند و فرانسه - دو کشوری که بررسی نظام حقوقی آنها موضوع بخش بعدی این نوشتار است - به ترتیب در سالهای ۲۰۱۳ و ۲۰۱۷ برنامه اقدام ملی خود را تدوین کردند.

۳،۱،۱ هلند

در ۱۴ می ۲۰۱۹، مجلس سنای هلند قانونی در حمایت از حقوق کودکان کار با عنوان «قانون مراقبت مقتضی از کار کودکان»^۱ با هدف الزام شرکت‌های ارائه‌کننده کالا و خدمات به مصرف‌کنندگان هلندی به منظور شناسایی و جلوگیری از به‌کارگیری کودکان کار در فرایند زنجیره تأمین، تصویب کرد.^۲ مراقبت مقتضی از حقوق بشری، فرآیندی است که در آن شرکت‌ها ملزم به شناسایی، پیشگیری، کاهش و مسئولیت بررسی آثار فعالیتشان بر حقوق بشر هستند. مراقبت مقتضی، مفهوم و مبنای اساسی اصول راهنمای سازمان ملل در مورد تجارت و حقوق بشر است که مقرر می‌دارد دولت‌ها وظیفه حمایت از حقوق بشر و شرکت‌ها وظیفه احترام به حقوق بشر را بر عهده دارند. تحولات اخیر در نظام‌های حقوقی داخلی، حاوی مسئولیت مذکور در احترام به حقوق بشر بوده است.

برای اعمال مراقبت مقتضی، یک شرکت باید تعیین کند که آیا ظن منطقی وجود دارد که در فرایند تولید یک محصول یا خدمات از کودکان استفاده شده است یا خیر. اگر چنین شبهه‌ای وجود داشته باشد، شرکت باید یک برنامه اقدام تدوین و اجرا کند. مشابه سایر قوانین مربوط به حقوق بشر، این قانون شرکت‌ها را ملزم می‌کند بیانیه‌ای ارائه

<http://ohrh.law.ox.ac.uk/dutch-child-labour-due-diligence-law-a-step-towards-mandatory-humanrights-due-diligence/#> accessed 1 Oct. 2023.

^۴ MVO, 'Frequently Asked Questions about the new Dutch Child Labour Due Diligence Law' (14 April 2017) <https://www.mvoplatform.nl/en/frequently-asked-questions-about-the-new-dutch-child-labour-due-diligence-law/> accessed 1 Oct. 2023.

^۱ Child Labour Due Diligence Law

^۲ Anya Marcelis, 'Dutch Take the Lead on Child Labour with New Due Diligence Law' (17 May 2019) <<https://ergonassociates.net/dutch-take-the-lead-on-child-labour-with-new-due-diligence-law/>> accessed 1 Oct.2023.

^۳ Annaloes Hoff, 'Dutch Child Labour Due Diligence Law: A Step Towards Mandatory Human Rights Due Diligence' (10th June 2019)

هزار کارمند در شرکت‌های تابعه مستقیم یا غیرمستقیم خود که دفتر مرکزی آن‌ها در خاک فرانسه یا خارج از کشور قرار دارد، داشته باشد، باید یک طرح مراقبت مؤثر ایجاد و اجرا کند.^۳

در بند دوم ماده ۲ مقرر شده است: اگر شرکتی در مدت سه ماه پس از دریافت اخطار رسمی مبنی بر انجام وظایف مندرج در بند یک ماده یک به تعهدات خود عمل نکند، حوزه قضایی مربوط می‌تواند بنا به درخواست هر شخص ذینفع، شرکت مذکور را به انجام وظیفه خود ملزم کرده و در صورت اقتضا جریمه مالی لحاظ کند. (Cossart, 2019, 322)

۳،۱،۳ اسناد بین‌المللی

در نگاه اول، به نظر می‌رسد بهتر است چارچوب حاکمیت جهانی موجود برای تجارت و حقوق بشر را به عنوان حقوق نرم توصیف کنیم، زیرا ابتکارات بین‌المللی شکل گرفته در این زمینه، داوطلبانه و غیر الزام آور هستند. با این حال، بررسی معیارهای اولیه برای تشخیص حقوق نرم از سخت یعنی تعهدات الزام آور، میزان جزئیات و حساسیت مرتبط با تعهدات و پیامدهای قانونی اجرا و نقض آن، تفسیر تعهدات از سوی مرجع ثالث و سطح اختیارات تهیه کننده آن، نشان می‌دهد که برخی از این ابتکارات دارای ویژگی‌هایی هستند که به طور سنتی با حقوق سخت مرتبط است.

به عنوان مثال، با وجود ماهیت غیر الزام آور دستورالعمل‌های سازمان همکاری و توسعه اقتصادی برای شرکت‌های چند ملیتی، آنها حاوی

قانون در پیش‌بینی مسئولیت حقوق بشری شرکت‌ها می‌تواند الگوی مناسبی باشد.^۱

۳،۱،۲ فرانسه

در سال ۲۰۱۷، پارلمان فرانسه قانون مراقبت مقتضی شرکت‌ها را تصویب کرد.^۲ این قانون که فقط در مورد بزرگ‌ترین شرکت‌های فرانسوی اعمال می‌شود، (۴ ماده) شرکت‌ها را وادار می‌کند تا با انتشار برنامه‌های سالانه و برنامه مراقبت عمومی، اثرات نامطلوب فعالیت‌هایشان بر مردم و کره زمین را ارزیابی کرده و به آن رسیدگی کنند. این قانون شامل تأثیرات مرتبط با فعالیت‌های خود شرکت‌ها، فعالیت‌های شرکت‌های تحت کنترل آن‌ها و تأثیرات تأمین‌کنندگان و پیمانکاران فرعی است که با آن‌ها یک رابطه تجاری دارند. هنگامی که شرکت‌ها به تعهدات خودشان عمل نکنند، قانون به قربانیان و سایر طرف‌های ذی‌ربط این اختیار را می‌دهد تا علیه شرکت نزد محاکم طرح دعوی کنند. زمانی که شرکت‌ها برنامه‌های خود را منتشر نکنند، قضات می‌توانند جریمه‌ای تا سقف ۱۰ میلیون یورو اعمال کنند. اگر این قصور منجر به خساراتی شود که در غیر این صورت قابل پیشگیری بود، این جریمه می‌تواند تا ۳۰ میلیون یورو افزایش یابد. (Bonfanti, 2019, 133)

ماده ۱ این قانون در چارچوب ماده ۴-۱۰۲-۲۰۵ قانون تجارت فرانسه مقرر می‌دارد: هر شرکتی که در پایان دو سال مالی متوالی حداقل پنج هزار کارمند در داخل شرکت و شرکت‌های تابعه مستقیم و غیرمستقیم آن که دفتر مرکزی آن در خاک فرانسه واقع شده است استخدام کند؛ یا اینکه حداقل ده

² Nadia Bernaz, 'Unpacking the French Bill on Corporate Due Diligence: a presentation at the International Business and Human Rights Conference in Sevilla' (Rights As Usual, 2016) <<http://rightsasusual.com/?p=1087>> accessed 1 Oct. 2023.

³ IBA, 'Legislating human rights due diligence: opportunities and potential pitfalls to the French duty of vigilance law' (2017) <https://www.ibanet.org/Article/Detail.aspx?ArticleUid=e9dd87de-cfe2-4a5d-9ccc-8240edb67de3>. accessed 1 Oct. 2023.

¹ Sarah A Altschuller and Amy K Lehr, 'Proposed Dutch Legislation on Child Labor Due Diligence: What You Need to Know' (CSR And The Law, 24 August 2017) http://www.csrandthelaw.com/2017/08/24/proposed-dutchlegislation-on-child-labor-due-diligence-what-you-need-to-know/?utm_source=Mondaq&utm_medium=syndication&utm_campaign=View-Original. accessed 1 Oct. 2023.



تفویض و تعهد به گزارش دهی را به دولت‌ها تحمیل می‌کند. (Cernic, 2008, 3)

سازمان بین‌المللی استاندارد دستورالعملی را ذیل عنوان «ایزو ۲۶۰۰۰»^۴ در سال ۲۰۱۰ منتشر نموده و در آن به برخی از مهم‌ترین مسئولیت‌های بین‌المللی شرکت‌ها اشاره دارد. طبق این اصول، شرکت‌ها ملزم به پاسخگویی بوده و ملزم به فعالیت به صورت شفاف و روشن می‌باشند. این دستورالعمل شامل اصولی برای احترام به حاکمیت قانون، هنجارهای بین‌المللی و حقوق بشر است. دو حوزه اصلی این سند مربوط به شیوه‌های کار و حقوق بشر است. دستورالعمل سازمان بین‌المللی استاندارد در مورد تبعیض، موقعیت گروه‌های آسیب‌پذیر، حقوق مدنی و سیاسی و همچنین حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بحث می‌کند. بخش‌های مربوط به حقوق بشر نیز مطابق با اصول جان راگی برای حقوق بشر و رویکرد مبتنی بر بررسی دقیق تعهدات حقوق بشری شرکت‌های تجاری نوشته شده‌اند.^۵

در سال ۲۰۱۴، پارلمان اروپا دستورالعمل گزارش دهی در مسائل غیر مالی را تصویب کرد.^۶ این دستورالعمل از شرکت‌های بزرگی که در بازار واحد فعالیت می‌کنند، می‌خواهد تا درباره تأثیر فعالیت‌های خود بر طیفی از مسائل غیرمالی از جمله حقوق بشر گزارش دهند. این دستورالعمل تأکید می‌کند که شرکت‌ها «بهتر است به چارچوب‌های بین‌المللی همچون اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر عمل کنند». این دستورالعمل غیر الزام آور تأثیر شگرفی در متعهد کردن شرکت‌های تجاری به رعایت مسائل حقوق بشری نداشته است. با اینکه عدم ارائه گزارش می‌تواند منجر به تحریم‌ها شود، تعیین این

ویژگی‌های مرتبط با قوانین سخت هستند. علاوه بر اینکه چنین دستورالعمل‌هایی از پشتوانه این سازمان برخوردارند - سازمان بین‌المللی متشکل از ۳۹ دولت عضو که مسئول ۸۰ درصد تجارت و سرمایه‌گذاری جهان و مسئول ارتقاء رفاه اقتصادی و اجتماعی جهانی است - دستورالعمل‌های سازمان همکاری و توسعه اقتصادی بر مبنای استانداردهای رفتاری دقیق برای شرکت‌ها تنظیم شده است. این دستورالعمل به شرکت‌های تجاری توصیه می‌کند که عملکردهای تجاری خود را با آثار حقوق بشری آنها منطبق کنند. (OECD Guidelines, 2011, 46) دستورالعمل‌های سازمان همکاری و توسعه اقتصادی تفسیر خود را به اشخاص ثالث یا نهادهای ناظر در کشورهای مربوطه که به نام «نقاط تماس ملی» شناخته می‌شوند و وظیفه اجرای آن را نیز بر عهده دارند، تفویض می‌کند.^۱

اعلامیه سه جانبه سازمان بین‌المللی کار^۲، یکی دیگر از ابتکارات غیر الزام آور در حوزه تجارت و حقوق بشر است که از ویژگی‌های یک سند سخت‌برخوردار است. اعلامیه سه جانبه ای که ذیل سازمان بین‌المللی کار - یک نهاد قدیمی سازمان ملل متحد با ۱۸۷ دولت عضو که تخصص خاصی در مورد مسائل کار دارد - منتشر شد، استانداردهای دقیقی را در مورد مسائل کار و اشتغال تعیین می‌کند. به عنوان مثال، می‌توان به سیاست‌های دقیق در مورد ارتقای شرایط اشتغال، کودکان و کار اجباری، استانداردهای ایمنی و بهداشت و برخی دیگر از مسائل مربوط به اشتغال و کار اشاره کرد. افزون بر این، سازمان بین‌المللی کار تفسیر این اعلامیه سه جانبه را به اعضای «کمیته شرکت‌های چند ملیتی»^۳

⁵ <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/iso-26000-a-new-standard-for-human-rights/>. accessed 1 Oct. 2023.

⁶ Directive 2014/95/EU of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups [2014] OJ L 330/1. EU member states were required to implement the Directive by December 2016.

¹ OECD, 'National Contact Points for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises'. <https://www.oecd.org/investment/mne/npcs.html>

² International Labour Organization

³ Committee on Multinational Enterprises

⁴ ISO 26000: A New Standard for Human Rights?

۴،۱ وجوه تمایز «مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها» با «تجارت و حقوق بشر»

مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها از لحاظ تاریخی، بر اراده و اختیار شرکت‌ها در احترام به حقوق بشر و انتظاراتی که از آن‌ها به عنوان شهروند و مسئولیت‌هایی که در این راستا داشتند، متمرکز بوده است. (CARROLL, 1999, 268) ذیل این مفهوم، شرکت‌ها تشویق می‌شوند تا در فعالیتهای بشردوستانه مشارکت نموده و در مواردی که دولت‌ها ناتوان یا فاقد تمایل به ارائه کمک هستند، حمایت‌هایی را از اقشار ضعیف جامعه داشته باشند. با این وجود، مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به تصمیمات ارادی که از سوی خود شرکت‌ها اتخاذ می‌شود و به اقدامات داوطلبانه آن‌ها تاکید دارد و تعهدات قانونی الزام‌آوری را به ایشان تحمیل نمی‌سازد. (Buhmann, 2006, 191) و (MCINERNEY, 2007, 173)

در مقابل، تجارت و حقوق بشر در اسناد سازمان ملل، تلاش می‌کند تا شرکت‌ها را در برابر اثرات نامطلوبی که فعالیت‌های آن‌ها بر افراد و جامعه دارد، پاسخگو کرده و این قبیل اقدامات ناقض حقوق بشر را کاهش داده و یا حتی از آن جلوگیری نماید. به عبارتی، تجارت و حقوق بشر به صرف اثرات مثبت فعالیت‌های تجاری در حمایت و ارتقای حقوق بشر بسنده نکرده، بلکه عمده تمرکز خود را بر پاسخگویی شرکت‌ها در قبال آسیب‌های وارده به اشخاص بنا نموده است. (Bilchitz, 2009, 75)

با وجود این که تعریف دقیق و واحدی از مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها ارائه نشده است، ولیکن عموماً به طریقه‌ای از تجارت و خلق ارزش‌های اجتماعی اطلاق می‌شود که بر طبق و حتی فراتر از الزامات قانونی، اخلاقی و خواسته‌های عمومی و پاسخگویی به ارزش‌های گروه‌های ذی‌نفع می‌باشد. (Jamali, D., & Mirshak, R, 2007, 22)

موارد به دولتهای عضو واگذار شده است که نتیجه آن مجموعه‌ای نسبتاً ضعیف و نامتجانس از الزامات گزارش‌دهی و پیامدهای احتمالی آن بوده است. (Ruggie, Rees and Davis, 2021, 189) با وجود این، بررسی اسناد بین‌المللی بیانگر این موضوع است که لزوم قرار دادن اصول نرم تجارت و حقوق بشر در چارچوب قواعد سخت به خوبی درک شده است.

۴ وضعیت حقوقی ایران

همانگونه که از مباحث سابق نیز قابل استنباط است، تجارت و حقوق بشر در قالب مفهومی که امروزه سازمان ملل پیگیر و متکفل آن است، موضوعی نوپا بوده و نه تنها در کشورهای در حال توسعه، بلکه در کشورهای توسعه یافته نیز هنوز قوانین و مقررات قابل ملاحظه‌ای دست‌کم در سطح بین‌المللی و در مقام مقایسه با سایر مجموعه‌های حقوقی وجود ندارد. بالطبع در سیستم حقوقی ایران هم به مانند دیگر کشورها، این نهاد پیشینه قابل ملاحظه‌ای نداشته و قدرمتیقن در خصوص نحوه اجرا و داخلی‌سازی اصول راهنمای مصوب ۲۰۱۱، اقدام خاصی صورت نگرفته است.

با این وصف، مبحث تجارت و حقوق بشر در کشور ما در قالب محافظه کارانه تری مورد استفاده قرار می‌گیرد که از آن به «مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها» یاد می‌کنند. اما نکته‌ای که نباید از آن غافل شد، تفاوت این دو مفهوم است که هیچوقت در نوشته‌های داخلی متذکر آن نشده‌اند. از این رو در ادامه ضمن تبیین وجوه تمایز «مسئولیت اجتماعی شرکت» با «تجارت و حقوق بشر»، به بررسی و تطبیق قوانین و مقررات داخلی خواهیم پرداخت.

¹ Corporate Social Responsibility (CSR)



رعایت موازین حقوق بشر، متعهد و مسئول نموده و در صورت نقض هر یک از موازین حقوق بشر، امکان طرح دعوی و مطالبه خسارت را برای زیان دیده فراهم می‌سازد، بررسی خواهیم نمود.

۴،۲ قوانین و مقررات داخلی

همانگونه که سابقاً متذکر شدیم، مفهوم تجارت و حقوق بشر در اسناد سازمان ملل، به ویژه اصول راهنمای مصوب ۲۰۱۱ و فعالیت های اخیر کارگروه تخصصی در پیگیری برنامه های اقدام ملی و تدوین پیش نویس کنوانسیون لازم الاجرا، اقدامی بدیع و نسبتاً نوپا می باشد. از این رو سیستم حقوقی ایران نیز همانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه هنوز نتوانسته است خود را با آن تطبیق دهد.

البته با اندکی تدقیق در محورهای سه گانه اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر مصوب ۲۰۱۱ متوجه خواهیم شد که نگاه ایده آل محور و انتظاری که شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد از دولت ها و شرکت های تجاری برای وضع قوانین و مقررات و اتخاذ راهکار جهت جلوگیری از نقض حقوق بشر و النهایه پیش بینی روش های متعدد جبران خسارت دارد، با واقعیت های موجود اکثر سیستم های حقوقی حتی کشورهای توسعه یافته فاصله دارد. به عنوان مثال در بند «ج» و «د» اصل ۳ دولت ها را موظف می سازد که در تمام دوره فعالیت شرکت ها، به آن ها راهنمایی موثری در خصوص نحوه احترام به حقوق بشر ارائه داده و شرکت ها را ملزم به اطلاع رسانی اثرات فعالیت هایشان بر حقوق بشر نمایند. یا در اصل ۱۸ شرکت های تجاری را متعهد نموده که برای ارزیابی خطرات تهدید کننده حقوق بشر، باید هر اثر نامطلوب حقوق بشری بالفعل یا بالقوه را که در جریان فعالیت ها یا در نتیجه روابط تجاری شان به نوعی در ایجاد آن دخیل بوده اند، شناسایی و خود به آن رسیدگی کنند. به علاوه در بخش سوم و ذیل عنوان دسترسی به جبران خسارت، در اصول ۲۶، ۲۷ و ۲۸ انواع مکانیسم های شکایت اعم

عبارت کلی می توان گفت که مسئولیت اجتماعی شرکت ها به روش هایی می پردازد که سازمان ها می بایست در فضای کسب و کار به آن عمل کنند تا پاسخگوی توقعات جامعه، انتظارات تجاری، قانونی، اخلاقی و دینی باشند. (موسوی کوهپر و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۰۹)

با تامل در تعریف صدرالذکر می توان دریافت که مفهوم مسئولیت اجتماعی شرکت، بر حاکمیت شرکت ها تاکید دارد و این خود سازمان ها هستند که با لحاظ نقش آفرینی در جامعه و نحوه تعامل با سهامداران و اشخاص ثالث نسبت به اتخاذ تصمیم اقدام می نمایند. در حالی که نهاد تجارت و حقوق بشر، رعایت حقوق بشر را به عنوان مبنای اساسی تصمیم گیری شرکت ها در نظر گرفته و باور دارد که ابتکارات داوطلبانه همیشه پاسخگو نبوده و به ناقضان قانون اجازه می دهد که بدون وجود ضمانت اجرا و مجازات متناسب فعالیت کنند. (J. Smith, 2013, 8)

مسئولیت اجتماعی شرکت و تجارت و حقوق بشر مفاهیم در هم تنیده ای بوده و هر دو به شرکت هایی اشاره دارند که فعالیت مسئولانه داشته و از نظر اجتماعی سودمند هستند، اما تفاوت های کلیدی نیز دارند که یکی دارای ماهیت اختیاری و ارادی و دیگری بر الزام آوری تعهد و ضمانت اجرا اصرار دارد. در واقع مفهوم مسئولیت اجتماعی شرکت برگرفته از ایده های تجار و دانشکده های بازرگانی است، در حالی که تجارت و حقوق بشر حاصل کار دانشکده های حقوق و حامیان حقوق بشر می باشد که بر ضمانت اجرا و جبران خسارت تاکید دارند. (Andreas, 2021, 8)

با عنایت به نکات صدرالذکر و التفات به تفاوت تجارت و حقوق بشر با مسئولیت اجتماعی شرکت که ضرورت تغییر رویه نوشته های حقوقی را نیز مشخص می سازد، در ادامه سیستم حقوقی ایران را با نگاه تطبیق با مفهوم تجارت و حقوق بشر که ضمن ایجاد تعهد برای دولت ها در حمایت از حقوق بشر و تامین آزادی اساسی، شرکت ها را نیز در قبال

محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است». در همین راستا قانون مدیریت پسماند مصوب ۲۰/۰۲/۱۳۸۳، در مواد ۱، ۱۵ و ۱۶ در جهت تحقق اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و به منظور حفظ محیط زیست کشور از آثار زیانبار پسماندها و مدیریت بهینه آنها، برای کلیه وزارتخانه ها و سازمانها و موسسات و نهادهای دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی و همچنین تمامی شرکتها و موسسات و اشخاص حقیقی و حقوقی، تعهداتی وضع و تخلف از آن را مشمول جزای نقدی دانسته است.

مشابه این دیدگاه را در ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۲۸/۰۳/۱۳۵۳ و ماده ۱۲ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۰۳/۰۲/۱۳۷۴ نیز می بینیم که به موجب آن احداث کارخانجات و کارگاه ها را مستلزم رعایت معیارهای سازمان حفاظت محیط زیست دانسته و هر گونه عملی که موجب آلودگی محیط زیست شود را ممنوع دانسته است. به علاوه در مواد ۱۴ و ۱۶ قانون اخیر الذکر همانند ماده ۲۶ اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر، ضمانت اجرای قضایی پیش بینی نموده است.

قانون حفاظت از دریاها و رودخانه های قابل کشتیرانی در مقابل آلودگی به مواد نفتی مصوب ۳۱/۰۶/۱۳۸۹ در مواد ۹ و ۱۰ ضمن ممنوع اعلام کردن آب توسط هر نوع کشتی و شناور و تاسیسات نفتی، ضمانت اجرای قضایی و اداری برای مرتکب پیش بینی نموده است. البته ماده ۶۸۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی در زمینه تهدید علیه بهداشت عمومی نیز به صراحت هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده دفع غیر بهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زاید ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه ها

مکانیسم قضایی دولتی^۱، غیرقضایی دولتی^۲ و مکانیسم شکایت غیردولتی^۳ را پیش بینی نموده است که برخی موارد برای بسیاری از سیستم های حقوقی من جمله ایران کاملاً جدید هستند.

با این وصف، آنچه نباید از خاطر برد اینکه از زمان تصویب اصول راهنمای بسیاری از کشورها، با ارائه برنامه اقدام ملی و وضع قوانین جدید، سعی نموده اند تا مقررات حاکم بر فعالیت های شرکت های تجاری را با موازین حقوق بشری معرفی شده در این اصول هماهنگ کرده و رویه یکسانی اتخاذ نمایند. لذا ضرورت دارد که کشور ما نیز برای جلوگیری از مسئولیت های متعاقب حقوق بشری و اتهام هایی که ممکن است در ادامه با آن مواجه شود، از هم اکنون به فکر چاره بوده و با شناسایی قوانین و رویه های ناصحیح، ضمن ارائه برنامه اقدام ملی در زمینه تجارت و حقوق بشر، موجبات تطبیق و وضع قوانین جدید را نیز فراهم سازد.

البته با تحقیق و تامل در مجموعه قوانین و مقررات موجود و به رغم ضعف عمده ای که در خصوص تعرفه و شناسایی مفهوم تجارت و حقوق بشر در حقوق داخلی وجود داشته و شاید نتوان به صراحت قواعد مشخصی را هماهنگ با آن معرفی نمود، ولیکن در قالب قوانین پراکنده و جست و گریخته، مواردی وجود دارد که می توان رویکردی هم راستا با اهداف اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر را از آن استخراج نمود.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان قانون مادر، با نگرشی دقیق به توسعه پایدار و هماهنگ با اصول ۱ و ۲ سند راهنمای تجارت و حقوق بشر، در اصل پنجاه مقرر می دارد که: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می گردد. از این رو فعالیت های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی

³ NON-STATE-BASED GRIEVANCE MECHANISMS

¹ STATE-BASED JUDICIAL MECHANISMS

² STATE-BASED NON-JUDICIAL GRIEVANCE MECHANISMS



البته ماهیت حقوق نرم بودن اصول راهنما که ذاتا تعهد قانونی الزام آوری را ایجاد نمی کند، دولت ها و سازمانهای بین المللی را متقاعد ساخت که این اصول را در چارچوب حقوق سخت پیش بینی نمایند. بر این اساس، ضمن تلاشی که از سال ۲۰۱۴ در راستای تهیه پیش نویس الزام آور حقوقی نموده اند، سعی کرده اند تا در قالب برنامه های اقدام ملی و قانون گذاری داخلی، به عنوان قانون نمونه از اصول راهنما بهره جسته و شرکت های تجاری را به رعایت مسائل حقوق بشری ملزم نمایند. البته بررسی اسناد بین المللی نیز موید درک جامعه بین المللی برای گذار از حقوق نرم به حقوق سخت برای الزام شرکتهای تجاری به رعایت حقوق بشر بوده است.

سیستم حقوقی ایران با مفهوم تجارت و حقوق بشری که در اصول راهنما ارائه شده است، بیگانه بوده و متأسفانه حتی در محافل علمی و دانشگاهی نیز تعریف درستی از آن صورت نگرفته است. نوشته های موجود در قالب «مسئولیت اجتماعی شرکت ها» به موضوع ورود کرده اند که به جهت تفاوت هایی که از حیث اختیاری و فاقد ضمانت اجرای موثر بودن، ذکر کردیم، نمی تواند با مقصود اصول راهنما هماهنگ باشد. البته با تحقیق و تامل در مجموعه قوانین و مقررات موجود، به صورت پراکنده و جست و گریخته مواردی یافت می شود که همراستا با اهداف اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر می باشند. از این رو به نظر می رسد باید با بهره مندی از قابلیت های موجود و شناسایی قوانین و رویه های ناصحیح، از هم اکنون به فکر چاره بوده و برای جلوگیری از مسئولیت های متعاقب حقوق بشری و اتهام هایی که ممکن است در آینده با آن مواجه شویم، ضمن کسب استطلاع بیشتر از مقررات اصول راهنما و پیش نویس های الزام آوری که هم اکنون نیز در حال مذاکره می باشد، موجبات تطبیق هر چه بیشتر قوانین داخلی و تهیه برنامه اقدام ملی را فراهم نمود.

زباله در خیابان ها و کشتار غیر مجاز دام استفاده غیر مجاز فاضلاب خام یا پس آب تصفیه خانه های فاضلاب برای مصارف کشاورزی را ممنوع دانسته و مرتکبین را چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجاز شدیدتری نباشند، مستحق حبس می داند.

قانون کار مصوب ۲۹/ ۰۸/ ۱۳۶۹ نیز در مواد مختلف اعم از مواد ۹۷ لغایت ۱۰۹ و مواد ۱۷۱ تا ۱۸۴ به نحوی هماهنگ با «اعلامیه سازمان بین المللی کار درباره اصول و حقوق بنیادین کار» و همراستا با اصل ۱۲ اصول راهنما، ضمن الزام کارفرما و شرکت ها در اجرای مقررات آمرانه کار، موضوع کار اجباری را به هر نوعی که باشد، ممنوع می داند.

۵ نتیجه گیری

امروزه مسئله مسئولیت شرکت ها ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با موازین حقوق بشری از جمله محیط زیست، بهداشت، آزادی بیان، حقوق کارگران، حق تجمعات و .. دارد و قدرت و نفوذ شرکت های تجاری به ویژه شرکت های چندملیتی و فراملی نیز روز به روز در حال افزایش است، تا حدی که تصمیم عده ای از مدیران یک شرکت می تواند بر حقوق و آزادی های شمار قابل ملاحظه ای از انسان ها در نقاط مختلف جهان تاثیر بگذارد، لذا نمی توان مسئولیت شرکت ها را محدود به تعهدات اخلاقی، خیرخواهانه و یا بشر دوستانه نمود، بلکه شرکت ها به واسطه فعالیت خود دارای مسئولیت های قانونی می باشند.

اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر مصوب ۲۰۱۱ که حاصل سالها مطالعه و بررسی کارگروه تخصصی شورای حقوق بشر سازمان ملل می باشد، با نظر به همین مهم، در قالب سه بخش اصلی، ضمن ایجاد تعهد برای دولت ها در حمایت از حقوق بشر و تامین آزادی اساسی، شرکت ها را نیز در قبال رعایت اصول حقوق بشر، متعهد و مسئول نموده و در صورت نقض هر یک از موازین حقوق بشر، امکان طرح دعوی و مطالبه خسارت را برای زیان دیده فراهم ساخته است.

منابع

- Abbott, K.W., & Snidal, D. (2000), Hard and Soft Law in International Governance, *International Organization*, Vol. 54, Issue 3.
- Abdollahi, M., & Abbasi, A. (2018), Phenomenology of the Genesis of Soft Law in the Framework Normative System of International Law, *Legal Research Quarterly*, Vol. 21, Issue 82, (In Persian).
- Andreas, R. (2021), The UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Implications for Corporate Social Responsibility Research, *Business and Human Rights Journal*, Vol. 6, Issue 2.
- Angelica, B. (2020), *Business and Human Rights in Europe: International Law Challenges*, Routledge.
- Anita, R. (2015), Corporate Social Responsibility versus Business and Human Rights: Bridging the Gap between Responsibility and Accountability, *Journal of Human Rights*, Vol. 14, Issue 2.
- Baxter, R.R. (1980), International Law in Her Infinite Variety, *the International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 29, Issue 4.
- Bilchitz, D. (2009), the Ruggie Framework: An Adequate Rubric for Corporate Human Rights Obligations, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1394367
- Brummer, C. (2011), *Soft Law and the Global Financial System: Rule Making in the 21st Century*, Cambridge University Press.
- Buhmann, K. (2006), Corporate Social Responsibility: What Role for Law? Some Aspects of Law and CSR, *Corporate Governance*, Vol. 6, No. 2.
- Carroll, B. (1999), Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct, *Business & Society*, Vol. 38, No. 3.
- Cernic, J.L. (2008), Corporate Responsibility for Human Rights: A Critical Analysis of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises, *Hanse Law Review*, Vol. 3, No. 1.
- Chinkin, C.M. (1989), The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 38, No. 4.
- D'Amato, A., & Engelm, K. (1996), *International Environmental Law Anthology*, Anderson Publishing Company.
- D'Aspremont, J. (2009), Softness in International Law: A Self-Serving Quest for New Legal Materials, *European Journal of International Law*, Vol. 20, Issue 3.
- Fastenracht, U. (1993), Relative Normativity in International Law, *European Journal of International Law*, 10.1093/OXFORDJOURNALS.EJIL.A035832.



- Franck, T.M. (1980), Legitimacy in the International System, *The American Journal of International Law*, Vol. 82, No. 4.
- Gold, J. (1996), *Interpretation: The IMF and International Law*, Kluwer Law International.
- Jamali, D., & Mirshak, R. (2007), Corporate Social Responsibility (CSR): Theory and Practice in a Developing Country Context, *Journal of Business Ethics*, Vol. 72, No. 3.
- Jérôme, C., & Tiphaine, B. (2017), The French Law on Duty of Care: A Historic Step Towards Making Globalization Work for All, *Business and Human Rights Journal*, Vol. 2, Issue 2.
- Mcinerney, T. (2007), Putting Regulation before Responsibility: Towards Binding Norms of Corporate Social Responsibility, *Cornell International Law Journal*, Vol. 40, No. 1.
- Newman, A., & Bach, D. (2014), The European Union as Hardening Agent: Soft Law and the Diffusion of Global Financial Regulation, *Journal of European Public Policy*, 10.1080/13501763.2014.882968.
- Raustiala, K. (2005), Form and Substance in International Agreements, *the American Journal of International Law*, Vol. 99, No. 3.
- Reisman, W.M. (1988), A Hard Look at Soft Law, *American Society of International Law*, Vol. 82, No. 2.
- Reisman, W.M. (2013), Soft Law and Law Jobs, *Journal of International Dispute Settlement*, 10.1093/jnlids/idq014.
- Ruggie J., Caroline, R., & Rachel, D. (2021), Ten Years After: From UN Guiding Principles to Multi-Fiduciary Obligations, *Business and Human Rights Journal*, Vol. 6, Issue 2.
- Schaffer, G.C., & Pollack, M.A. (2010), Hard vs. Soft Law: Alternatives, Complements, and Antagonists in International Governance, *Minnesota Law Review*, Vol. 94.
- Shelton, D. (2006), Normative Hierarchy in International Law, *The American Journal of International Law*, Vol. 100, No. 2.
- Shiravi, A., Mohammad, V. M. (2015), Soft Law, *Comparative Law Review*, Vol. 6, Issue 1, (In Persian).
- Smith, J. (2013), Corporate Human Rights Obligations: Moral or Political? *Business Ethics Journal Review*, Vol. 1, Issue 2.
- Stéphanie, L., Thomas, G., & John, C., (eds) (2016), *Tracing the Roles of Soft Law in Human Rights*, Oxford University Press.
- Weil, P. (1983), Towards Relative Normativity in International Law, *The American Journal of International Law*, Vol. 77, No. 3.
- Yahya. M., Ali, Z., Mehdi, M., & Mohamdreza, A. (2021), Social Responsibility



ity of Companies in the Legal System of Iran and Europe, *International Legal Research*, Vol. 14, Issue 52, (In Persian).



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی